

УДК 330.322

Л.П. ЛАНДОВСЬКА, викладач Дніпропетровського
університету економіки та права

РОЛЬ ЗАОЩАДЖЕНЬ ТА ІНВЕСТИЦІЙ У РИНКОВІЙ ЕКОНОМІЦІ

Заощадження населення є одним з важливих факторів економічного зростання, що стримується в даний час відсутністю необхідного обсягу інвестицій. Нереалізований інвестиційний потенціал приватних заощаджень – одна з причин того, чому населення в більшості випадків використовує неінвестиційні моделі ощадної поведінки.

Багато фахівців вважають, що сьогодні в нашій країні у населення накопичилося близько 100 млрд грн, що зберігаються «у панчосі». Необхідно примусити ці фінансові заощадження працювати на економіку держави. Основними учасниками процесу залучення засобів в економіку через кредитний механізм є банки і Національний банк України як регулюючий орган зокрема. Проблема стабілізації і збільшення рівня інвестицій в економіці періоду становлення ринкових механізмів за своїм масштабом і складністю вирішення займає одну з провідних позицій серед проблем економічного розвитку.

Мета роботи – розглянути загальнотеоретичні аспекти заощаджень і інвестицій та з'ясувати, яку роль вони відіграють в ринковій економіці.

Незважаючи на те, що проблему формування заощаджень та інвестицій досліджувало чимало відомих економістів (Л. Вальрас, Дж. М. Кейнс, Д. Макконел, А. Маршалл, Д. Рікардо, П.А. Самюелсон, А. Сміт), визначення цих категорій є неоднозначним і полемічним. Так, на думку Дж. М. Кейнса, заощадження – частина доходу в розпорядженні, яка залишається після задоволення споживчих потреб і спрямовується на споживання у майбутньому [5, с. 10]. Дуже схоже визначення заощаджень дають сучасні російські дослідники: «Заощадження населення – сума грошового доходу, яка не використовується на поточне споживання і

призначається для задоволення потреб у майбутньому» [1, с. 125].

Однак, на наш погляд, найбільш вдале визначення «заощадження» запропоноване Д. Полфреманом і П. Фордом у книзі «Основи банківської справи» [8, с. 103]: «Заощадження є результатом накопичення власниками багатства, зокрема у вигляді грошових коштів, а сферою його застосування розповсюджується на дії окремих осіб і членів їх сімей, тобто, перш за все, на домашні господарства».

Заощадження – грошові кошти, що залишилися після сплати всіх податків і витрат на товари і послуги. При цьому до основних спонукальних мотивів накопичення заощаджень можуть бути віднесені: перестрахування – гроші відкладаються «на чорний день»; ощадливість – деякі люди через звичку економніші у своєму витрачанні одержаного доходу, ніж інші; відстрочена купівлі – заощадження накопичуються для здійснення фінансування купівлі в майбутньому; контрактні зобов'язання – гроші відкладаються для погашення застави або виплати позики, сплати страхових внесків тощо [2].

Джерелом накопичення заощаджень є прибуткова частина сімейного бюджету, яка складається з натуральних і грошових доходів сім'ї. Але доход, одержаний сім'єю в натуральній формі, в прямому вигляді не придатний для накопичення, тому члени сім'ї використовують його для задоволення власних потреб, а залишок, як правило, перетворюють у грошовий доход, оскільки доход у грошовій формі зручніший для накопичення заощаджень.

На розмір національних заощаджень домашніх господарств впливає діючий рівень податкових платежів з доходів фізичних осіб, політика уряду з питань заощаджень, доступність кредиту та очі-

кування цінових змін. А діючий рівень процентних ставок, як вважають багато економістів, має нееластичний вплив на розмір заощаджень [4]. Так, протягом останніх десяти років у нашій країні процентні ставки, що виплачуються з внесків громадян, часто виявлялися нижчими за темпи інфляції, внаслідок чого постійно скорочувалася реальна вартість коштів, що зберігалися. Проте заощадження в нашій країні мали місце. Загальний обсяг грошових заощаджень населення України у січні 2002 року становив 65,8 млрд грн, серед них 53,6% загальної суми заощаджень (35,3 млрд грн) сформовано в національній валюті, а 46,4% (30,6 млрд грн) в іноземній валюті.

У січні 2005 р. (порівняно з 2004 р.) депозити фізичних осіб збільшилися на 6,3% як за рахунок збільшення вкладів в національній (на 6,6%), так і в іноземних валютах (на 6,0%), що дає змогу банкам знизити ставки як за залученими, так і за розміщеними коштами. Загальний обсяг депозитів у лютому 2008 р. (порівняно із січнем 2008 р.) збільшився на 2% (з початку року – на 2,3%) – до 286,6 млрд грн. Депозити фізичних осіб збільшилися на 3,7% (з початку року – на 6,3%) – до 174,8 млрд грн [7].

Різке збільшення темпів інфляції за останній рік призвело до зміни структури витрат домашнього господарства. Більшої питомої ваги набули витрати, що забезпечують життєдіяльність сім'ї, і зменшилася решта витрат. Проте заощадження домашніх господарств за ці складні роки не зазнавали значних змін і залишалися приблизно на одному рівні – 6,2% загального рівня одержаних доходів.

Кошти, не витрачені на споживання, – це, за визначенням, заощаджені гроші. Їх можна примусити працювати, щоб вони принесли їх власникам ще більший приріст. Тобто домашні господарства з накопиченнями здійснюють певні дії. Ними, як правило, є:

1. Придбання дорогоцінних металів або каміння (ювелірні вироби).
2. Придбання майна і речей, що мають невеликий, але постійний попит.

3. Придбання цінних паперів, що мають постійний попит.

4. Придбання іноземної валюти.

5. Зберігання національної валюти вдома у вигляді готівки.

7. Зберігання національної валюти в банку у вигляді безготівкових грошових коштів.

Основними формами заощадження в даний час є банківські вклади, іноземна валюта, готівка «під матрацом».

Перевага у виборі кожного варіанта залежить від намірів і можливостей особи, що збирається зберігати гроші, але завжди серед них присутні три основних критерії, а саме: ліквідність, безпека, норма доходу. Ліквідність – це легкість, з якою можна перевести заощадження в готівку. Сума, що зберігається в ліквідній формі, змінюватиметься залежно від індивідуальних потреб власника заощаджень. Безпека – основна вимога до заощаджень, можливість в певний момент в майбутньому одержати свої кошти. Норма доходу – основна мотивація при виборі форми, яка буде використана для зберігання заощаджень, а особливо коли розглядається можливість зберігати їх в якому-небудь банку.

Між безпекою (збереженням), нормою доходу і ліквідністю існує складнопідрядна залежність. Способи заощаджень з високим ступенем ризику повинні забезпечити високу норму доходу, щоб залучити гроші. Висока норма доходу повинна також компенсувати зменшення ліквідності. Але слід відзначити, що запропонована висока норма доходу не завжди означає, що така норма фактично буде досягнута. З іншого боку, намагання зберегти купівельну спроможність грошей і забезпечити реальний приріст заощаджень ставить у залежність норму доходу на заощадження від рівня інфляції. Отже, потенційний вкладник змушений поступитися в обмеженні ліквідності своїх заощаджень і прийняти існуючу норму ризику. Збільшення терміну зберігання заощаджень має приводити, відповідно, до збільшення норми доходу, оскільки збільшення терміну пропорційно зменшує ліквідність і безпеку заощаджень.

Вирішити проблему збереження заощаджень з одночасним їх приростом можна за допомогою банків. Розміщення грошових коштів у банку дозволяє вкладникам значно зменшити ризик втрати заощаджень у разі здійснення ким-небудь протизаконних дій (грабіж, крадіжка, обман) і дозволяє одержати приріст розміщених коштів. Але ризик втрати грошових коштів, поміщених в банк, для вкладника залишається, оскільки він залежить також від безлічі ризикових чинників банківської діяльності.

Прийнято виділяти три основних типи ризиків, які найчастіше пов'язані з ризиком втрати банком заощаджень вкладників: інфляційні ризики, кредитні, політичні ризики. Перші ризики пов'язані з інфляційним знеціненням збережених коштів у зв'язку з перевищеннем темпу зростання цін над виплачуваними за внеском відсотками, а від'ємний реальний відсоток при прискоренні інфляції для вкладників, скоріше, правило, ніж виняток. Другі ризики, властиві всякому незабезпеченному кредиту, виникають внаслідок незабезпеченості операції. Треті ризики пов'язані з можливістю вживиття державою конфіскаційних або обмежувальних заходів щодо вкладників. Інфляційні і політичні ризики є зовнішніми у відношенні до банківської системи і рівномірно впливають на всі банки.

Таким чином, з одного боку, домашні господарства мають постійну потребу розміщувати тимчасово вільні грошові кошти у різні засоби заощадження. А суспільство, з іншого боку, зацікавлене у тому, щоб тимчасово вільні грошові кошти громадян були залучені в економіку і ефективно використовувалися в процесі виробництва матеріальних благ. Успішне розв'язання цього завдання для будь-якої країни, в першу чергу, визначається обсягом накопичених заощаджень громадянами, у другу — залежить від ефективності їх використання.

Питання, в якій формі громадяні зберігають грошові кошти, набуває суспільно-економічного значення у зв'язку з тим, що накопичення можуть перетворюватися в ту або іншу форму заощад-

жень і, відповідно, або беруть участь в процесі виробництва матеріальних благ, або ні. Наприклад, придбання сертифіката акцій на вторинному фондовому ринку не є реальним інвестуванням в компанію, яка випустила акції. Проте дозволяє компаніям мати довгостроковий капітал, а власникам акцій більш короткострокові вкладення коштів. Так само заощадження, внесені на рахунок в будівельну компанію, позичаються тим, хто збирається придбати будинок або квартиру, і є капіталом для придбання будинку. Також заощадження можуть бути розміщені в банку. Отже, заощадження і інвестиції тісно взаємопов'язані. Без заощаджень не могло б бути інвестицій, останні є природним результатом перших. Проте не всі форми заощаджень тісно взаємопов'язані з інвестиціями. Готівка «на руках» — це свого роду втрачені гроші для економіки.

Будучи одним з чинників зміни рівня доходу, заощадження є витоком грошових коштів з кругообігу доходу, оскільки там залишається менше грошей для обслуговування процесу споживання і тим самим скорочують обсяг кругообігу доходів. З іншого боку, заощадження домашніх господарств (окрім готівки «на руках»), породжують інвестиції, які, у свою чергу, створюють додатковий капітал, що забезпечує додатковий випуск ВВП. Таким чином, заощадження домашніх господарств, перетворившись у інвестиції, є вливанням коштів у кругообіг доходів.

Інвестиції, в першу чергу, реальні, тобто капітальні вкладення, відіграють винятково важливу роль в економіці країни і будь-якого підприємства, оскільки вони є основою для:

- систематичного оновлення основних виробничих фондів підприємства і здійснення політики розширеного відтворення;
- прискорення науково-технічного прогресу і поліпшення якості продукції;
- структурної перебудови суспільного виробництва і збалансованого розвитку всіх галузей народного господарства;
- створення необхідної сировинної бази промисловості;

- пом'якшення або вирішення проблеми безробіття;
- охорони природного середовища і досягнення інших цілей тощо.

Таким чином, інвестиції потрібні, в першу чергу, для оздоровлення економіки країни і на цій основі вирішення багатьох соціальних проблем, для підвищення життєвого рівня населення.

Термін *інвестиції* походить від латинського слова *invest*, що означає вкладення коштів. У ширшому трактуванні інвестиції являють собою вкладення капіталу з метою подальшого збільшення. За традиційним визначенням, інвестиції – всі види майнових і інтелектуальних цінностей, що вкладаються в об'єкти підприємницької та інших видів діяльності, в результаті чого створюється прибуток або досягається соціальний ефект [4]. Інвестиції в широкому розумінні можна визначити як витрати ресурсів, що здійснюються з метою одержання в майбутньому користі або прибутку [8, с. 413].

Важливою умовою інвестиційної політики є залучення іноземного капіталу. Щорічний обсяг експортуваного капіталу у світі складає близько 160–180 млрд дол. США. Україна змогла б претендувати на інвестиції в 40 млрд дол. США.

На жаль, наприклад, за 2007 р. прямі іноземні інвестиції склали близько 8,3 млрд дол. США [2]. Основна причина – в Україні не створені необхідні, тобто сприятливі, умови для залучення іноземного капіталу.

У сучасних умовах для пожавлення інвестиційної діяльності в країні необхідно створити певні умови і передумови. До їх числа слід, в першу чергу, віднести:

- стабілізацію економічного стану в країні;
- зниження темпів інфляції;
- вдосконалення системи оподаткування;
- створення в країні умов для залучення іноземного капіталу.

Стабілізація економіки країни потрібна не тільки для зупинення спаду виробництва, але і для збільшення валового національного продукту і національ-

ного доходу, а отже, і необхідних накопичень для інвестицій. Стабілізація економіки країни – це основа для зниження інфляції. При цьому слід мати на увазі, що з процесом інфляції тісно пов'язана ставка банківського кредиту. Чим вище ставка відсотка, тим нижче попит на інвестиції. Зворотний зв'язок існує між попитом на інвестиції і очікуваною нормою чистого прибутку. Вигідно інвестувати у тому випадку, якщо норма чистого прибутку перевищує ставку відсотка. Якщо ж ставка відсотка перевищує очікувану норму чистого прибутку, то в цьому випадку для підприємства інвестиції не вигідні.

В умовах інфляції, особливо гіперінфляції, коли банківський відсоток за кредит дуже високий, інвестиції для підприємства будуть вигідні тільки в тому випадку, якщо очікувана норма прибутку буде вища за цей банківський відсоток. Але такі проекти для підприємства знайти дуже важко. Таким чином, гіперінфляція є найістотнішим гальмом для пожавлення інвестиційної діяльності.

Слід неабияк знизити податки для досягнення бажаної зміни споживчих видатків, яка б «компенсувала» скорочення інвестицій. Сьогодні в Україні досить високий рівень оподаткування населення, і подальший його рух може бути лише до зниження, що підвищуватиме схильність до заощаджень населення і створюватиме сприятливі умови для інвестування. Однак не вся сума економії, яку одержують домогосподарства від зниження рівня оподаткування, матеріалізується у вигляді заощаджень. Більшість домогосподарств України має досить низький рівень споживання, за якого не повністю задовольняються нагальні споживчі потреби. Тому економія від зниження рівня оподаткування значною мірою буде використана на розширення поточного споживання. Інша річ, домогосподарства з високим рівнем доходів. Схильність до заощаджень може підвищитися навіть більше, ніж знизиться норма оподаткування. Проте низька частка таких домогосподарств у загальній кількості не дасть змоги забезпечити належної пропорційності між зниженням рівня оподаткуван-

ня доходів і зростанням норми заощаджень та інвестицій усього населення.

Таким чином, у подальшому досліджені необхідно більше уваги приділяти саме населенню з низьким рівнем доходів, тому що саме вони рухають економікою та впливають на найважливіші економічні процеси. В економічному житті суспільства явище заощадження знаходиться в досить тісному зв'язку з явищем інвестування. Заощадження є основою інвестицій. Стимулюючи зростання заощаджень, держава буде сприяти розширенню ресурсної бази функціонування фінансових ринків, збільшенням інвестицій в економіку, а отже, зміщенням бази своєї діяльності. Тому заощаджувальний процес потрібно активно стимулювати з боку всіх економічних суб'єктів, які використовують у своїх інтересах його позитивні наслідки: держави загалом, окремих її органів економічного управління, центрального і комерційних банків, усіх небанківських фінансових посередників.

Список використаної літератури

1. Агапова Т.А. Макроекономика: учеб. пособ. / под общ. ред. проф. А.В. Сидоровича / Т.А. Агапова, С.Ф. Серегина. – М.: Изд-во МГУ, 1996. – 537 с.
2. Асоціація українських банків <http://www.aub.com.ua/>
3. Історія економічних учень / за ред. В.Д. Базилевича. – К.: Знання, 2004. – 1300 с.
4. Інформаційний портал про банки України. – <http://www.bankstore.com.ua/>
5. Кейнс Д. Общая теория занятости, процента и денег / Д. Кейнс. – М., 1996. – С. 16.
6. Макконел К. Экономикс: принципы, проблемы и политика / К. Макконел, С. Брю: В 2 т.: пер. с англ. 2-го изд. – М.: Республика, 1992. – 768 с.
7. Національний банк України. – <http://www.bank.gov.ua/>
8. Основы банковского дела: учебник / Д. Полфреман, Ф. Форд; пер. с англ. А.В. Дорошенко; науч. ред. М.С. Любский. – М. : ИНФРА-М, 1996. – 622 с.